

Arbeidsdokument 51845

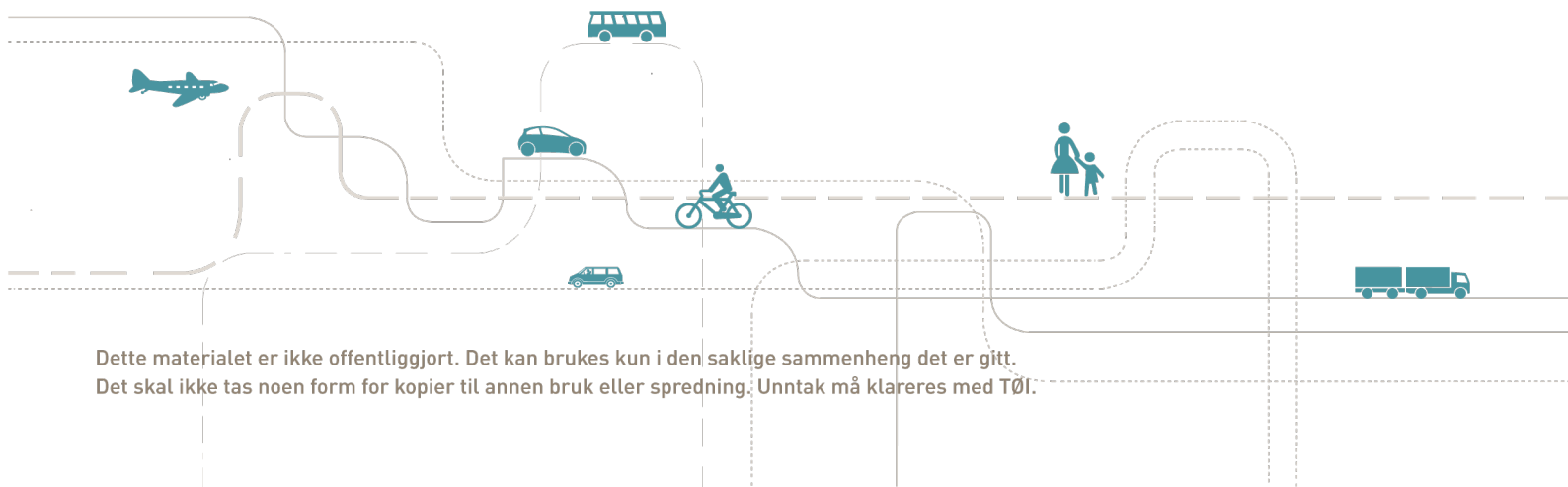
Oslo 02.05.2022

Prosjektnummer 4636 CreaTur

Forfattere: Jan Vidar Haukeland og Eivind Farstad

Delingsøkonomi i reiseliv og kreative næringer i Innlandet – resultater fra scenarioverksted og Delphi-studie

Innhold

1	Bakgrunn og innhold	3
2	Megatrender og scenarioer	4
2.1	Megatrender	4
2.2	Scenarioer	5
3	Bruken av verksted (workshop)	7
3.1	Verksted med tre innledende fortellinger (tre ulike scenarioer)	7
4	Opplegg for og avstemningsresultater i scenariorverkstedet	11
5	Nærmere analyse av gruppediskusjonene i scenariorverkstedet.....	16
5.1	Hovedtrekk i diskusjonene rundt de tre scenarioene fra arbeidsverkstedet	16
6	Prioritering av tiltak fra scenariorverkstedet.....	19
7	Delphi-studie om konsekvenser av og tiltak for utvikling av delingsøkonomi i Innlandet.....	22
7.1	Bakgrunn, gjennomføring og innhold	22
7.2	Resultater fra Delphi-studien.....	25
7.3	Oppsummering av resultater fra Delphi-undersøkelsen.....	34
	Referanser	35

1 Bakgrunn og innhold

Prosjektet *CreaTur* er et fireårig forskingsprosjekt (2019-2022) om potensialet for utvikling av delingsøkonomi innen reiseliv og kreative næringer i Innlandet. *CreaTur* er finansiert av Regionalt forskingsfond (RFF) Innlandet, og ledes av Høgskolen i Innlandet. I prosjektets arbeidspakke 5 (WP5) ble det utført et nettbasert interaktivt scenariorverksted («workshop») og en påfølgende forenklet variant av en Delphi-undersøkelse med representanter for ulike interesser og aktører relevante for dette temaområdet.

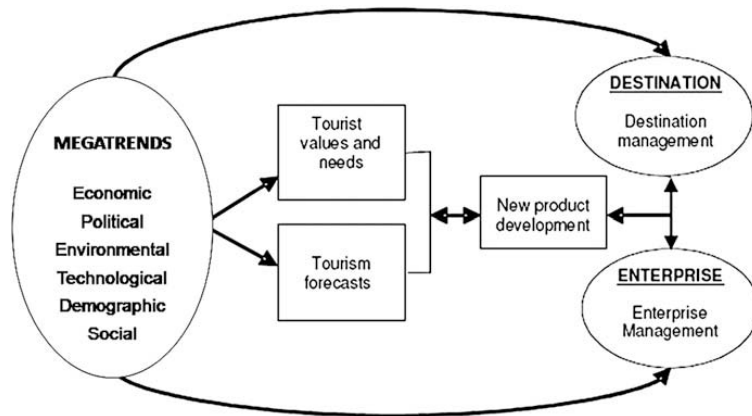
Dette dokumentet presenterer resultatene fra arbeidsverkstedet i prosjektet om scenarior og delingstjenester innenfor reiseliv og kreative næringer i Innlandet, samt funnene fra den etterfølgende Delphi-undersøkelsen om fremtidige utviklingstrekk innen delingsøkonomi i det samme fylket de neste 10 årene. Gjennomføring og tolking av resultatene av denne type arbeidsverksted og Delphi-undersøkelse i denne konteksten er selvsagt spesielt krevende midt i global Covid19-pandemi, hvor reiseliv og kreative næringer (særlig kultursektoren o.a.) har vært spesielt rammet. Gitt denne situasjonen har det selvsagt vært utfordrende å forutsi med rimelig grad av sannsynlighet hva som kommer til å skje på dette området i kjølvannet av pandemien globalt, nasjonalt og i Innlandet de nærmeste 10 årene. Det gjelder både for forskerteamet, som har utformet innhold og undersøkelsesdesign og videre analysere og tolke resultatene, men også for deltagerne i undersøkelsene som skulle svare på spørsmål og gjøre seg opp en mening, og komme fram til en noenlunde konsensus om utviklingstrekk og prioritering av tiltak. Resultatene kunne selvsagt ha sett annerledes ut om pandemien ikke hadde rammet i slikt et omfang. Det er viktig å ha i tankene når man tolker resultater og anbefalinger som blir presentert i dette dokumentet.

I kapittel 2 redegjøres det for megatrendene som preger reiselivets utvikling og hvordan scenarior kan brukes til å beskrive også mulige fremtidige utviklingstrekk. Kapittel 3 beskriver nærmere hva som kjennetegner et scenariorverksted, og her presenteres også de tre fremtidsbildene (fortellingene, scenarioene) som ble lagt til grunn i scenariorverkstedet om delingstjenester i reiseliv og kreative næringer i Innlandet. Kapittel 4 viser avstemningsresultatene fra scenariorverkstedet, og kapittel 5 presenterer og oppsummerer de ulike gruppediskusjonene i mer detalj. I kapittel 6 anbefales videre tiltak for å styrke utviklingen av delingstjenestene i Innlandet basert på tråder fra ulike deler av scenariorverkstedet. Kapittel 7 presenter resultatene fra Delphi-undersøkelsen, med oppsummering og foreslåtte prioriterte tiltak til slutt i kapitlet.

2 Megatrender og scenarier

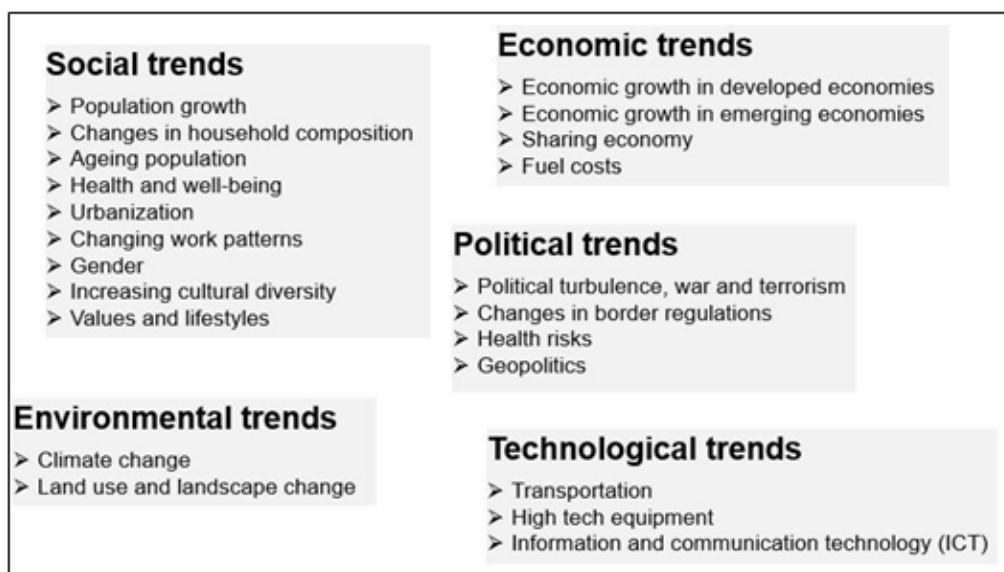
2.1 Megatrender

Reiselivet er en sektor som påvirkes av brede, globale samfunnsmessige utviklingstrender, såkalte megatrender (Benckendorff, 2006; Buckley et al., 2015; Dwyer et al. 2008; Scott og Gössling, 2015). Befolkningsvekst, urbanisering, endringer i arbeidsliv, økonomisk utvikling, teknologiske innovasjoner, politiske endringer og trusler, utbredelse av pandemier og klimaendringer er eksempler på megatrender som setter rammene for og preger turistens valg av reisemål, aktiviteter, opplevelser, oppholdstid på reisemål og prisfølsomhet (Buckley et al., 2015). Vi kunne føye til at megatrendene påvirker de reisendes tilbøyelighet til å dele utstyr og tjenester knyttet til reiseaktivitetene. Også tilretteleggere av reisemålene og reiselivsbedriftene påvirkes av megatrendene, og det er i skjæringsflaten mellom etterspørsels- og tilbudssiden at nye produkter som f.eks. kan være basert på deling, utvikles. Denne dynamikken er illustrert i figur 2.1.

Figur 2.1. Megatrendenes påvirkning av reiselivet. Kilde: Dwyer et al. (2009, s. 64)

For å analysere megatrendene som påvirker turistenes verdier, holdninger og valg, kan man for analytiske formål bruke et eget rammeverk, den såkalte STEEP-modellen. Denne modellen refererer til 'Social trends', 'Technological trends', 'Economic trends', 'Environmental trends' og 'Political trends' (Benckendorff, 2006; Dwyer et al., 2009; Evans, Campbell og Stonehouse, 2003). Kategoriseringen brukes for å identifisere ulike typer av samfunnsendringer, men megatrendene påvirker også hverandre på tvers av disse kategoriene. Et eksempel på en slik drøfting finnes i rapporten «Tourism megatrends. A literature review focused on nature-based tourism» (Elmahdy et al., 2017), se fig. 2.2.

Figur 2.2 Klassifisering av megatrender som påvirker det naturbaserte reiselivet. Kilde: Elmahdy et al., 2017 (med tilpasninger)

2.2 Scenarier

Kategoriseringen av megatrendene er et nyttig bakteppe for å forstå drivkreftene som sannsynliggjør framtidige scenarier eller fremtidsbilder. Scenariene kan tjene til å beskrive og informere brukerne om situasjoner og tilstander som man med en viss grad av troverdighet forventer vil kunne inntreffe i fremtiden (Moriarty, 2012), f.eks. i et 10 års perspektiv. Etymologisk er scenariobegrepet hentet fra latin og beskriver en ‘scæna’, eller en scene (“a stage or setting” (Kidd, 1957), referert i Moriarty, 2012). Det finnes ifølge Moriarty (2012) ulike måter å definere et scenario på (jf. tabell 2.1).

Tabell 2.1. Ulike definisjoner/ beskrivelser av et scenario (kilde: Moriarty, 2012).

Kahn, Wiener og Bell (1967)	“a hypothetical sequence of events constructed for the purpose of focusing attention on causal processes and decision points”
Godet og Roubelat (1996)	“course of events that realise a future situation”
van der Heijden (1997); van der Heijden, Bradfield, Burt, Cairns og Wright (2002)	Ser scenarioene som “outcomes of an artful sensemaking process brought about by theory building and strategic conversation”.
Varum og Melo (2010)	Scenariene skal bidra til “sustainable practices through improved decision-making, assistance with planning and revealing valuable knowledge.”

Scenarier er fremtidsbilder; de representerer mulige fremtidige tilstander basert på en sammenstilling av, og samvirke mellom, sannsynlige og brede utviklingslinjer eller megatrender. Scenariene kan brukes til å gi støtte til beslutninger og til utvikling av planleggingsverktøy (Varum og Melo, 2010).

I reiselivssammenheng er det flere scenarier som har vært brukt, se oversikten i tabell 2 (delvis basert på Gössling og Scott, 2012).

Tabell 2.2 Reiselivsrelevante scenarier

Dubois og Ceron, 2007; Dubois, Ceron, Peeters og Gössling (2011)	Transport and mobility developments
Yeoman, Hsu, Smith og Watson (2010)	Demographic and social change
REAP (2009)	Greenhouse gas mitigation
Gordon et al. (2009)	Terrorism
Peeters, Higham, Cohen, Eijgelaar og Gössling (2019)	Desirable tourism transport futures

Peeters et al. (2012) opererer eksempelvis med to alternative utviklingslinjer for reiselivsrelatert persontransport i lys av klimatrusselen – ett scenario som tar for seg en uønsket utvikling basert på «business as usual» og ett alternativt scenario som beskrives som ønskelig fordi de tar utgangspunkt i FNs bærekraftsmål og Paris-avtalens målsetting om å begrense den globale oppvarmingen av atmosfæren til to grader.

Ved TØI har framskrivninger av befolkningens demografi (alder og utdanningsnivå) vært gjort for å belyse framtidig etterspørsel etter feriereiser (Haukeland & Rideng, 1990). I norsk sammenheng er scenarier blitt brukt til å beskrive brede samfunnsendringer og de implikasjonene disse vil ha for sentrale samfunnssektorer, blant annet reiseliv (Hompland, 1987).

I den norske scenarioanalysen «Norge 2015 – en reise verdt?» (Gahr Støre et al., 2003) heter det at man ønsker å lage «et sett av forskjellige, troverdige og utfordrende fortellinger om fremtiden, for så å bruke disse som et bakteppe for strategiarbeid, produktutvikling, konfliktløsning og mer til.» (s. 12). Dette er altså noe annet enn en prognose (som er en beregnet mest sannsynlige framtidslinje) eller en visjon (som er den framtidssituasjonen vi kan ønske oss). Scenarier er derimot fortellinger om noe som kan skje i fremtiden ut fra den kunnskapen som finnes; «a scenario ... provides a coherent and plausible, but not certain future state of the world» (Peeters et al., 2012, s. 175). Usikkerheten i et scenario understrekes m.a.o. (Page et al., 2010). Hensikten er å tydeliggjøre strategiske veivalg og beslutninger som vi står overfor i dag eller å utvide synsfeltet på samtiden og åpne et nytt samtalerom (Hompland, 2008) – «the art of strategic conversation» (van der Heijden, 1997). Gode scenarier er altså ikke nødvendigvis sanne spådommer, men hvert scenario representerer både muligheter og utfordringer. «De er gode hvis de provoserer brukeren til å tenke fruktbart og nytt ... Alle kan forstå en fortelling ... [som] ... tilbyr et felles språk og et felles grunnlag for diskusjon om framtidens muligheter og utfordringer» (Gahr Støre et al., 2003, s. 12).

3 Bruken av verksted (workshop)

Ifølge Ørnegreen og Levinsen (2017) betyr et verksted (workshop) “an arrangement whereby a group of people learn, acquire new knowledge, perform creative problem-solving, or innovate in relation to a domain-specific issue.” (s. 71). Det er altså en læringsarena hvor ny kunnskap tilegnes, og hvor kreativ problemløsning finner sted eller deltakerne vil kunne produsere innovative ideer. Det er gjerne et premiss for at et slikt verksted skal fungere at det har et innhold som deltakerne har spesielt god innsikt i samtidig som de har egeninteresse av å forstå det gitte temaet bedre eller videreutvikle det sammen med andre. Slik sett bør deltakerne i utgangspunktet ha noen felles kjennetegn i relasjon til hva verkstedet omhandler, og de bør også ha eller kunne utvikle en felles agenda underveis i verkstedet. Verksteder har ofte et begrenset antall deltakere for å kunne gi oppmerksomhet til alle deltakerne og gi alle en mulighet til å bli hørt (Ørnegreen og Levinsen, 2017). Forventningene er at verkstedet skal resultere i nye innsikter, felles visjoner og konkrete forslag til tiltak (Andersen og Jæger, 1999).

3.1 Verksted med tre innledende fortellinger (tre ulike scenarioer)

Et scenarioverksted tar utgangspunkt i realistiske og gjenkjennelige scenarioer som deltakerne vil kunne anse som troverdige (Soneryd og Amelung, 2016). Fortellingen står som tidligere nevnt, sentralt i scenarioene, og vi bestemte oss for å bruke tre ulike narrativer som vi i prosjektgruppen vurderte som relevante for utviklingen av delingstjenester i forbindelse med reiseliv og kreative næringer i Innlandet:

Scenario 1: Klimaendringene og det grønne skiftet

Scenario 2: Økt utrygghet

Scenario 3: Teknolog utviklingen akselererer

Nedenfor er disse presentert nærmere og omtrent i den ordlyden som det ble redegjort for overfor deltakerne i scenarioverkstedet.

Scenario 1: Klimaendringene og det grønne skiftet

De globale konsekvensene av klimaendringene blir stadig mer merkbare, med dramatiske konsekvenser for store landområder og stadig større deler av verdens befolkning. FNs klimapanel, IPPC, peker på økt risiko for ekstremvær med intensiv nedbør, hyppige stormer og lange tørkeperioder som følge av global oppvarming¹. Effektene vil være stigende havnivå, negative virkninger på naturmangfold og økosystemer, inkludert økt risiko for utryddelse av arter.

Også i Innlandet vil dette merkes lokalt/ regionalt, med økt flom- og skogbrannfare, flere uværsdager, kortere vintersesong som følge av mer usikre snøforhold og høyere

¹ <https://www.ipcc.ch/sr15/chapter/spm/>

ulykkesrisiko for dem som vil ferdes i naturen, landskapsendringer i form av krympende breer, gjengroing av landskapet mv. Dette vil ha konsekvenser også for reiselivet i fylket.

Klimaendringene og effektene av disse gjør et grønt økonomisk skifte helt nødvendig. Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) definerer det grønne skiftet² slik: «En endringsprosess som handler om å øke verdiskapingen med mindre samlet miljøpåvirkning og utslipp.» Det må derfor investeres, og det investeres også stadig mer, i fornybar energi, transportløsninger med lave utslipp, energieffektive bygninger og ren teknologi (Law et al., 2012).

Deling av produkter og tjenester vil være en del av denne omleggingen, og endringene vil medføre bedre ressursutnyttelse, og mindre svinn og kast. Etablerte aktører i reiselivsnæringen (turoperatører, hoteller, restaurantdrivere, taxivirksomheter) har i de senere årene blitt utfordret og erstattet av alternative, budsjettvennlige tilbydere, som på midlertidig basis deler med tilreisende turister det som de gjør (f.eks. måltider eller utflukter) eller det som de eier (f.eks. sitt hus, sin hytte eller sitt transportmiddel) Grayling, 2016; Juul, 2015. Disse tjenestene understøttes av nettbaserte plattformer (f.eks. Airbnb, Uber), som effektivt muliggjør omsetning av produkter og tjenester.

I dette scenarioet, som svar på klimautfordringen, ser vi for oss at det også innen reiselivet i Innlandet blir mer deling av eksisterende økonomiske ressurser og utvikling av nye delingsprodukter og -tjenester. Deling av transport- og overnattingstilbud, mat og ferie-/ fritidsutstyr vil dempe presset på infrastruktur- og hytteutbygging i naturområder, redusere energiforbruk og klimautslipp knyttet til transport, sørge for mindre matsvinn og generelt mindre forbruk av materielle ressurser som uansett brukes minimalt av tiden når det kun er i privat eie og aldri deles med andre. En serie av ressursbesparende og klimavennlige tiltak gjennom deling vil tvinge seg frem.

Det er langt færre som har råd til å reise til utlandet på ferie, bl.a. som følge av økte utslippsavgifter på flyreiser, og den norske etterspørselen etter rimelige feriereiser i Norge og Innlandet har økt. På den annen side har økt innenlandsk etterspørsel blitt motvirket av et kraftig fall i turisme fra utlandet. Myndigheter, reiseliv og kreative næringer i Innlandet må derfor tilpasse seg en helt annen etterspørsel og økonomiske rammebetingelser enn i 2020.

Scenario 2: Økt utrygghet

Politisk ustabilitet og terror har gjort seg gjeldende mange steder rundt om i verden i de siste årene, og erfaringene fra 22. juli og den vedvarende beredskapen mot terror er en påminnelse om at også Norge har mistet sin «uskyld». Erfaringer internasjonalt har vist at terroranslag eller trusler om terror har en sterk negativ effekt på reiselivet, og spesielt unngår de reisende i slike situasjoner å oppsøke destinasjoner der det kan forventes større ansamlinger av mennesker (Benchendorff, 2006).

² <https://www.nho.no/tema/energi-miljo-og-klima/artikler/gront-skifte-10-begreper-du-ma-kunne/>

Også helserisikoen knyttet til reisevirksomhet har i den senere tid fått stor oppmerksomhet. Utbruddet av Covid-19, Koronaviruspandemien, paraliserte verdenssamfunnet i 2020, og reiselivssektoren er blitt hardt rammet av nedstengningen av samfunnet, med alvorlige konsekvenser for de mange ansatte og berørte lokalsamfunn (Ioannides & Gyimóthy, 2020). Covid-19 skiller seg fra tidligere pandemier i moderne tid i sitt omfang (Gössling et al., 2020), og «sosial distansering» er blitt en del av hverdagsspråket (Hall et al., 2020) og «den nye normalen» (Hall et al., 2020). Dette scenarioet tilsier at folk er blitt mer tilbakeholdne med å reise til nye steder og å ta kontakt med mennesker de ikke kjenner.

Den økende utryggheten fører generelt til at både aktører på tilbudssiden og de reisende vil ta flere forhåndsregler når det gjelder hvor og når man ønsker å reise, hva man vil se og gjøre på reisemålet, og hvordan man vil innrette og oppføre seg. Både terror- og smitterisiko gjør at man velger å reise utenom steder og reisemål der det bor mange mennesker eller er mange tilreisende, og spredtbygde områder får derfor en økt attraksjonsverdi. Nordmenn reiser mer i eget land, og reiselivets markedsføring og informasjonsformidling er blitt mer effektiv og treffsikker når den retter seg mot landets egne innbyggere. Naturbaserte aktiviteter har fått større betydning for folks reiser ettersom de som regel foregår på steder uten videre trengsel og fordi slike utendørsaktiviteter støtter opp under en generell helsetrend i samfunnet (Elmahdy et al., 2017).

«Den nye normalen» medfører mindre interesse for å dele produkter og tjenester med andre personer, spesielt når delingen forutsetter personlig nærhet (samkjøring i bil, guidede turer etc.) eller indirekte kroppskontakt (klær, sko, enkelte varianter av sports- og friluftsutstyr etc.). En generelt større skepsis kan gi større grad av forsiktighet med tanke på å prøve ut nye, alternative løsninger i sammenheng med ferie- og fritidsreiser, men det kan ikke utelukkes at utrygghet og nye samfunnsmessige rammebetingelser nettopp gir opphav til økt kreativitet og eksperimentering som også inkluderer mer delingsbaserte løsninger.

Scenario 3: Teknologitvillingen akselererer

Teknologitvillingen har akselerert videre fram mot 2030. Oppkoblede enheter, sensorer, video- og betalingsteknologi gjør det enklere og tryggere å låne eller leie privat eiendom og tjenester. Blant annet gjør ny teknologi det mulig at mange reiselivsrelaterte ressurser kan fjernstyres via internett og håndholdte enheter. Ressurseiere kan enkelt følge med på og styre delingsressurser som andre får tilgang til, for eksempel fjernåpning av dører eller tilgang til og overvåking av bruk av eiendom. Dette reduserer risikoen for feilbruk, hærverk, eller betalingsproblemer, og mindre behov for å møtes fysisk for overlevering av tilgangsmiddel (fysisk nøkkel e.l.). Enklere og utvidet tilgang på personlige tjenester som tilrettelegging og renhold ved utleie av bil, utstyr eller fritidsbolig, gjør delingstransaksjoner billigere og tryggere for begge parter i delingsforholdet. Plattformteknologien gjør det svært enkelt, trygt og rimelig å få tilgang til en rekke spesialiserte reiselivsrelaterte tjenester, såkalt «crowdsourcing», for eksempel

for deltidssysselsetting/attåtnæring for personer med annen hovedvirksomhet. Samtidig fungerer umiddelbare tilbakemeldingsløsninger («ratings») disiplinere på tilbydere slik at kvaliteten på delingstjenester opprettholdes. Mer tilgang til folkefinansiering (crowdfunding) av gründer- og oppstartsvirksomhet innen delingsaktiviteter kan også styrke tilbudet av slike tjenester. Delte multimedialøsninger som virtuell og utvidet virkelighet («virtual/augmented reality») kan forsterke reiseopplevelsen og gjøre det lettere for tilbydere å gi brukerinstrukser og guiding uten å være fysisk til stede.

Ny transport-, energi og avfallsteknologi gjør også fritidsreiser, ferieopphold og aktiviteter billigere og mer miljøvennlige. Miljøskatter, -avgifter og trafikkreduserende tiltak blir derfor trolig brukt i mindre grad enn nå. Blant annet kan dette medføre at den generelle etterspørselen etter reiselivstjenester øker, noe som også bidrar til å øke etterspørselen etter delingsøkonomitjenester når mange flere vil besøke Innlandet og det blir ressursknapphet på tradisjonelle reiselivsprodukter (hoteller, restauranter, turisttransport o.l.).

4 Opplegg for og avstemningsresultater i scenariorverkstedet

På denne bakgrunnen og med disse tre utvalgte scenarioene la vi opp til et scenariorverksted 19. november 2020. 12 aktører deltok, dvs. representanter for bedrifter, organisasjoner og myndigheter med interesse i utvikling av delingstjenester innen kreative næringer og reiseliv i Innlandet. Pga. Covid19-pandemien ble verkstedet organisert digitalt (via Zoom).

Hensikten var å presentere og diskutere troverdigheten til de tre nevnte scenarioene i et mindre forum av relevante deltakere, og samtidig få avklart hvilke av disse scenarioene som deltakerne samlet sett mente ville ha størst betydning for den fremtidige utviklingen av delingstjenester innen kreative næringer og reiseliv i Innlandet. Deretter var tanken å avklare implikasjonene av deling, gitt det viktigste scenarioperspektivet, for forbrukere, bedrifter og myndigheter/ samfunn, samt identifisere relevante virkemidler for å støtte om en ønsket utvikling av delingstjenester og -produkter, se figur 4.1. Vi ønsket m.a.o. å identifisere hvilke muligheter og handlingsvalg som det viktigste scenarioet innbyr til.

To grupper fokuserte på følgende spørsmål knyttet til utvikling av delingsøkonomi i Innlandet med utgangspunkt i de tre skisserte scenarioene:

- A. Hvor sannsynlige er scenarioene og betydningen av disse?*
- B. Hvilke konsekvenser har de for forbrukere, næring og myndigheter/samfunn?*
- C. Hvilke tiltak bør man prioritere gitt disse scenariene?*

Gjennomføring:

- 1. Runde 1: Reflektere over 3 scenarioer i grupper (30 min.)*
 - «Din mening» registreres i en poll 1 (15 min.)*
- 2. Runde 2: Diskutere konsekvenser i grupper (30 min.)*
 - «Din mening» registreres i en poll 2 (15 min.)*
- 3. Runde 3: Finne fram til 3 prioriterte tiltak i grupper (30 min.)*
 - «Din mening» registreres i en poll 3 (15 min.)*
- 4. Oppsummering og avslutning (15 min.)*

Figur 4.1 Skisse av opplegget for gruppearbeidene i scenariorverkstedet

Etter denne første gruppevise diskusjonsrunden i *Runde 1* ble det gjort en oppsummering i plenum, og blant alle deltakerne ble det deretter holdt en avstemning (*poll 1*) som viste graden av tilslutning til de to spørsmålene: 1.1) *Hvilket av de følgende scenarioene ser du som det MEST sannsynlige fremtidsbilde i 2030?* og 1.2) *Hvilket av de følgende scenarioene tror du vil føre til mer deling av produkter og tjenester innen reiseliv og kreative*

næringer i Innlandet? Deltakerne kunne bare avgi en stemme på hvert av disse spørsmålene.

Som det fremgår av figur 4.2 nedenfor, ble klimascenariet (scenario 1) vurdert som det klart mest sannsynlige fremtidsbilde av et flertall, mens en relativt høy andel på den annen side mente at teknologiscenariet (scenario 3) var det mest sannsynlige. Ingen mente at utrygghetsscenarioet (scenario 2) var mest sannsynlig av de tre alternativene under spørsmål 1.1).

Figur 4.2 Vurdering av sannsynlighet og implikasjoner for deling (poll 1.1) og 1.2) i scenariverkestedet).

Med hensyn til implikasjonene for deling av produkter og tjenester (1.2) i lys av de tre alternative scenarioene, gikk avstemningen i plenum i retning av at den akselererende teknologiske utviklingen (scenario 3) ville ha mest å si for utvikling av delingstjenester, men noen deltakere mente likevel at klimaendringene/ det grønne skiftet (scenario 1) ville ha mest betydning blant de tre alternativene. Ingen så økt utrygghet (scenario 2) som det mest utslagsgivende alternativet for generering av mer deling.

I *Runde 2* ble så deltakerne i de to gruppene bedt om å diskutere hvilke konsekvenser det mest betydningsfulle scenarier fra Runde 1 ville ha for henholdsvis forbrukere, næringsliv og myndigheter/samfunn. Resultatene fra Runde 1 var sammensatte: Selv om klimaendringene/ det grønne skiftet ble ansett som det mest sannsynlige av de fleste, var det likevel et antall deltakere som pekte på teknologitvillingen som det mest troverdige alternativet. Og samlet sett var det også teknologitvillingen framfor klimaendringene/ det grønne skiftet som mest sannsynlig ville føre til mer deling av produkter og tjenester. I Runde 2 var derfor premissene for den videre gruppediskusjonen at disse resultatene ble sett i sammenheng:

Det teknologiske scenarier (scenario 3) ble valgt som utgangspunkt for den videre diskusjonen av implikasjoner av deling for både forbrukere, bedrifter/virksomheter og for myndigheter/samfunnet. Men ettersom klimaendringene og miljøpåvirkningene også skjer fort, vil det være en viktig forutsetning at de teknologiske endringene og innovasjonene i delingstjenestene enten begrenser klimaeffektene eller at de tilpasser seg

den nye klimasituasjonen, m.a.o. at deling basert på nye teknologier skjer på naturmiljøets premisser og dermed støtter opp om en bærekraftig utvikling.

Etter å ha diskutert mer inngående *implikasjonene av teknologiscenariet for deling*, ble deltakerne i *poll 2* i den påfølgende plenumsesjonen bedt om å ta stilling til om denne økte delingen ville være positiv eller negativ. Figur 4.3 viser at effektene oppfattes som gjennomgående positive, spesielt for forbrukerne, men også for bedriftene. Selv om bildet er noe mer nyansert for myndigheter/ samfunn, heller også oppfatningene her over på den positive siden.

Figur 4.3. Vurdering av negative vs. positive konsekvenser for forbrukere (poll 2.1), for bedrifter/ virksomheter (poll 2.2) og for myndigheter/ samfunn (poll 2.3) av teknologiscenariet for deling i scenariorverkstedet.

I *Runde 3* ble deltakerne i hver av de to gruppene til slutt bedt om å identifisere tre typer av tiltak som kunne bidra til å stimulere deling innenfor scenario 3 (teknologiscenariet). Gjennom oppsummering av gruppediskusjonene og videre resultatbearbeiding av

forskerne som ledet de to gruppediskusjonene i scenarioverkstedet, ble tre tiltakstyper endelig presentert for alle deltakerne i den siste plenumssesjonen.

De tre tiltakstypene er alle rettet mot bedrifter i Innlandet, der formålet er henholdsvis

Tiltak 1: Styrke digital kompetanse med tanke på å etablere nye delingsplattformer

Tiltak 2: Stimulere samarbeid mellom teknologibedrifter og andre bedrifter som kan tilby delingstjenester innen reiseliv og kreative næringer

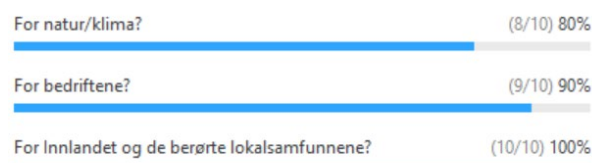
Tiltak 3: Bidra til utprøving (piloting) av nye delingsløsninger

Spørsmålet er så i hvilken grad disse ulike tiltakene anses å være bærekraftige – både med hensyn til naturmiljø, bedriftenes økonomiske overlevelse/ utvikling og Innlandet og berørte lokalsamfunn i fylket. Deltakernes oppfatninger av disse aspektene er gjengitt i figur 4.4. Det ble her gitt mulighet for å avgi flere svar på hvert spørsmål, og bildet som avtegner seg, er at deling vil kunne styrke bedriftenes og lokalsamfunnenes bærekraft. Synspunktene er noe mer nyanserte når det gjelder natur og miljø, selv om de fleste også her vurderer det slik at bærekraftaspektene vil bli ivaretatt.

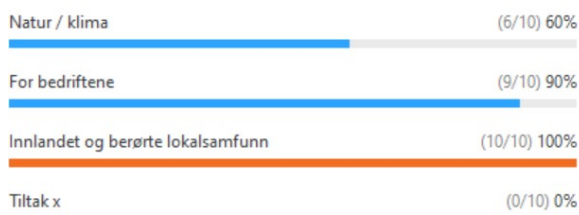
**1. TILTAK 1: Øke digital kompetanse i bedriftene, utvikle innovativ infrastruktur for deling.
Er dette tiltaket / løsningen reelt sett bærekraftig? Kryss av for de alternativene du vil svare JA på. (Multiple choice)**

**2. TILTAK 2: Stimulere etablerte bedrifter til å utnytte delingstjenester/info om hos andre aktører.
Er dette tiltaket / løsningen reelt sett bærekraftig? Kryss av for de alternativene du vil svare JA på. (Multiple choice)**

1. TILTAK 3: Støtte langsiktig piloting og utprøving med det samme. Er dette tiltaket / løsningen reelt sett bærekraftig? Kryss av for de alternativene du vil svare JA på. (Multiple choice)

Figur 4.4. Vurdering av bærekraftimplikasjonene av tre prioriterte tiltak for å stimulere deling basert på teknologiscenariot i scenarioverkstedet.

Oppsummering:

Oppsummert viser resultatene fra scenariorverkstedet at den akselererende teknologiske utviklingen er et relativt sannsynlig scenario, og blant de skisserte alternative scenarioene har teknologiscenarioet størst betydning for utvikling av delingstjenester og -produkter. Dette oppfattes som gjennomgående veldig positivt, særlig for forbrukerne og for bedriftene i Innlandet, men også i relativt stor grad for myndigheter/ samfunn i fylket. For å styrke delingsaktivitetene som den teknologiske utviklingen gir rom for, ble tre ulike tiltakstyper rettet mot bedrifter i Innlandet identifisert; a) å styrke digital kompetanse med tanke på å etablere nye delingsplattformer, videre b) å stimulere samarbeid mellom teknologibedrifter og andre bedrifter som kan tilby delingstjenester innen reiseliv og kreative næringer samt c) å bidra til utprøving (piloting) av nye delingsløsninger. Tiltakene forventes i høy grad å bidra til å styrke bedrifters og lokalsamfunns bærekraft, og også – om enn noe mindre entydig uttalt – til naturmiljøets bærekraft. Den siste modifikasjonen tilsier at de miljømessige konsekvensene bør utredes og overveies ved implementering av nye teknologiske løsninger for deling i reiseliv og kreative næringer i Innlandet.

5 Nærmere analyse av gruppediskusjonene i scenarioverkstedet

5.1 Hovedtrekk i diskusjonene rundt de tre scenarioene fra arbeidsverkstedet

Gjennom gruppediskusjonene ble de ulike temaene som er nevnt over, nærmere drøftet, jf. figur 4.1. Dette avsnittet oppsummerer hovedtrekkene i diskusjonene som ligger bak og understøtter de utsagnene som framkommer i «polls'ene». Likeledes danner mye av dette kvalitative materialet utgangspunktet for spørsmålsstillingene i den oppfølgende Delphi-undersøkelsen. Derfor adresseres både de forhåndsdefinerte temaene og de aspektene som kom opp underveis, i denne mer eksplorative delen av scenarioverkstedet.

Om Klimascenarioet:

Aspektene i dette scenarioet oppfattes som riktige og viktige.

Forbrukerne driver dette fram – det gir «kred» på sosiale medier å si at man bruker delingstjenester, spesielt blant unge mennesker.

Man må ha nasjonale føringer (incitament og reguleringer) for å få et omfang på delingsaktivitetene, litt som overgangen til el-bil, i hvert fall utenom bysentrene.

Delingsaspekter:

Innlandet har mange verneverdige bygninger – dette er ressurser som kan deles i reiselivssammenheng: Vern gjennom bruk.

Det vil være en konkurransefordel å kunne tilby miljø- eller klimavennlige valg. Og flere føringer vil komme (sertifiseringsordninger mv).

Det er videre viktig å ha en lokal pool av ressurser å låne ut – ikke bare til egne gjester, men til alle i området.

Turene blir også bedre opplevelser når man slipper å ta med utstyr, men da må ut- og innlevering være fleksibelt (leveres ut et sted og tilbake et annet sted, eller at man kan få en delebil tilbake fra der man ender opp).

Delinger må være bærekraftige, og løsningene må være prismessig fordelaktige.

Om Utrygghetsscenarioet:

Den opplevde utryggheten anses som mindre i Innlandet enn i større byer, og sammenliknet med utlandet framstår Norge som et trygt land. Ansamlinger av store folkemengder oppleves som utrygt både med tanke på terror og pandemier.

Delingsaspekter:

Bildeling vil styrkes som følge av korona – fremfor å reise kollektivt. Men det kan hende at isolasjonen utløser mer reiselyst etter pandemien.

Det må være praktisk og enkelt å finne fram til tilbudene. De kan lett bli spredt utover i geografien – det anses som viktig at tilbudene og alt det praktiske er samlet i baser.

Tillit er viktig i relasjonene mellom tilbyder og bruker – det kan godt være at de lokale/regionale tilbyderne vil bli oppfattet som tryggere enn de store internasjonale aktørene. Men det er viktig at også tilliten til de internasjonale delingsplattformene opprettholdes – de brukes også i Innlandet. Norge har et stort fortrinn fordi samfunnet er basert på høy grad av tillit.

Om Teknologiscenariot

Teknologiscenariot endrer vaner og forventninger om at alt skal være enkelt og tilgjengelig: Kjøp og salg foregår mer og mer via Internett, med rask levering rett hjem. Forbrukerne kommer til å «pushe» dette, og det blir en spredning fra urbane til rurale strøk, spesielt siden det finnes så mange «deltidsinnbyggere» i Innlandet. Potensialet for bildeling er større der fordi det kollektive transporttilbudet er så vidt dårlig utbygd, det samme gjelder overnatting. På den andre siden er konservative holdninger vanlige på bygda – de fastboende er også eldre, det gjelder også hyttebefolkningen. Dessuten er det praktisk sett enklere å ta delebilen helt fra Oslo framfor å bytte fra tog på Lillehammer.

Det er et teknologisk etterslep i periferien der mange av naturattraksjonene er plassert. Bredbånd må komme på plass – noe som er det offentliges ansvar.

Men teknologioptimismen er ikke uten spørsmål, f.eks. vedr. manges ønsker om 'slow tourism'. Dessuten har streaming av konserter ikke vist seg å være så attraktivt. Innen kulturfeltet er folk opptatt av fysisk nærvær/opplevelser. Det handler derfor om å innlemme digitale tjenester i opplevelser som fortsatt er fysiske.

Delingsaspekter:

Scenariot er viktig fordi det muliggjør nye former for koblinger mellom tilbydere og brukere. Det vil bli et sammenkoblet system der det er mulig å booke både bil, overnatting, turutstyr og en personlig guide i en og samme plattform. Spørsmålet ble reist om hvem som bør ta ansvaret for å få dette på plass.

Delingstjenestene blir mer tilgjengelige, disse må følge med på teknologifronten – det må bli like lett å leie utstyr som å booke hotellrom. Alt må bli integrert og sømløst. Og hvis du ikke har bil der du bor, må det finnes løsninger for å komme seg på hytta mv.

Flere tjenester kan overføres digitalt til kunden – f.eks. ulike guideopplevelser. Det anses som viktig å kunne ta i bruk internasjonale delingsplattformer.

Det er en antakelse om at det er en større vilje til å dele blant besøkende enn blant fastboende, og det oppfattes som viktig å jobbe fram en delingspool som kan inneholde alt hva en kommune disponerer, både kommunens egne ressurser, hva bedriftene disponerer og hva innbyggerne har. Det bør kunne bli en felles ressurstilgang for deling både for tilreisende og fastboende.

Kjernespørsmålet er her: Teknologien finnes, men hvem skal ha ansvaret for å drifte en slik delingssentral? Hvis Gudbrandsdalen for eksempel hadde klart å samle alle tilbud, lokalmaten, deling av utstyr mm. og bare «rullet det ut på en app», så hadde det vært flott. Men det er mange som da må snakke sammen og bli enige om fordeling av penger og arbeidsoppgaver – det anses som utfordringen!

Konsekvenser for forbrukere, bedrifter og samfunn (scenario 3)

For forbrukere:

Deling vil kunne spare tid og penger – dette er rimelige løsninger som gjør deling attraktivt.

Om 10 år vil forbrukerne forvente at alle tjenester og en delingsplattform for alt, er på plass. Infrastrukturen må bare være på plass, sies det, og bruken av deling vil bare øke – vi vil venne oss til det.

For bedrifter/ for (lokal)samfunnet:

Profesjonelle reiselivsbedrifter må tilpasse seg og omstille seg til et nytt forbruksmønster. Store festivaler er f.eks. en driver for dette, der ledige ressurser lokalt kan tas i bruk. Store besøkstall lokalt gir nye muligheter, men det er veldig liten tålmodighet med teknologiske løsninger som ikke fungerer, eller hvis du ikke får hentet utstyret på en riktig plass, eller at du må dra å hente det langt unna og ikke kan levere tilbake igjen der du skal avslutte turen. Tilbud vil falle bort hvis det ikke er bra nok.

Innlandet har enormt potensial for naturbasert reiseliv som krever mye utstyr, noe som kan være en flaskehals for folk som bor trangt i byer. Men det trengs større aktører som kan knekke koden med tillitsbaserte løsninger. Det er krevende å ha nok utstyr i alle størrelser og typer. Men på transport og overnatting er lokalt baserte delingsløsninger mer sannsynlige, og noe som kan skape arbeidsplasser.

De innovative teknologibedriftene i Innlandet er ganske små – noe som kan ses på som en hemske. Det tas til orde for å prøve ut en pilot som kan testes ut før det lanseres som et tilbud i større skala. Men eierskapet til kundedataene blir viktig – det er her den virkelige verdien ligger for bedriftene.

6 Prioritering av tiltak fra scenariorverkstedet

Nedenfor skisserer vi noen tiltak og anbefalinger basert på dataene fra scenariorverkstedet. Det teknologiske scenarioet (scenario 3) ble ansett for å være det viktigste scenariet for deling og derfor valgt som utgangspunkt for den videre diskusjonen av implikasjoner av deling for både forbrukere, bedrifter/virksomheter og for myndigheter/samfunnet. Imidlertid ble klimaendringene og miljøpåvirkningene også vurdert som viktige for utvikling av delingsaktiviteter, og det er derfor en helt sentral forutsetning i den videre dialogen at de teknologiske endringene og innovasjonene i delingstjenestene enten begrenser klimaeffektene eller at de tilpasser seg den nye klimasituasjonen, m.a.o. at deling basert på nye teknologier, skjer på naturmiljøets premisser og dermed støtter opp om en bærekraftig utvikling.

På denne bakgrunn kan vi punktvis oppsummere de viktigste tiltakstyper som ble identifisert gjennom scenariorverkstedet for å støtte opp om den akselererende teknologiske innenfor bærekraftige rammer:

Styrke digital kompetanse for å etablere nye delingsplattformer

Det ble ansett for å være viktig å få etablert gode digitale delingsplattformer ettersom forbrukerne vil forvente at slike tjenester skal både være lett tilgjengelige og enkle å bruke – slik det er på mange andre samfunnsområder. Bedriftene som opererer innen reiseliv og kreative næringer oppfordres derfor til å skaffe seg nødvendig kompetanse. Ettersom dette er spesialiserte tjenester og det kreves høy kvalitet på tjenestene, vil det ofte være nødvendig å hente inn kompetanse fra andre virksomheter:

Stimulere til samarbeid mellom teknologibedrifter og bedrifter som tilbyr delingstjenester innen reiseliv og kreative næringer

Teknologibedrifter besitter nødvendig kompetanse for å utvikle teknologiske plattformer, men de er i stor grad ukjente med hvilke tjenester som det er aktuelt å tilby eller sy sammen, samt hvilke kundegrupper man skal henvende seg til. Et tettere samarbeid mellom bedrifter med ulike typer kompetanse er derfor nødvendig for å utvikle godt tilpassede delingsplattformer, der alt fungerer integrert og sømløst for forbrukeren. Dette krever en sterkere organisering, der bedriftene i praksis samarbeider om å utvikle løsninger. Utviklingen kan skje i samarbeidende workshops og/ eller ved at bedriftene innen reiseliv og kreative næringer leier inn kompetanse fra teknologimiljøene.

Fremme tettere samarbeid mellom lokale aktører med delingsressurser

Deling av flere tjenester på en plattform betyr at man utvikler et sammenkoblet system der det er mulig å f.eks. reservere både delebil, overnatting, turutstyr og en personlig guide i en og samme plattform. En integrert delingsplattform forutsetter at aktører med komplementære delingsressurser samarbeider om å stille disse til rådighet. En slik delingspool kan både være det som bedrifter, lokale innbyggere, hytteeiere eller kommunen disponerer, og noe som både besøkende og fastboende kan benytte seg av. Det ble ansett som en vesentlig forutsetning for å få dette til at man skaffer seg en

oversikt over hva som faktisk finnes av delingstjenester innen reiseliv og kreative næringer i regionen, og at dette kan være et naturlig startsted for å videre organiseringer.

Utprøving (piloting) av nye delingsløsninger

Utvalgte pilotprosjekter bør testes ut før de lanseres i større skala. Uttesting gjøres allerede på enkelte områder, slik som innenfor transport (Interreg-prosjektet 'Stronger Combined' i regi av Innlandstrafikk i Norge) eller kundefordeler på andre områder ved bruk av kollektiv transport på reisen («Grønt Kort»-prosjektet i regi av Den Norske Turistforening (DNT)).

Plassering av ansvar for organisering av tiltak

Hvem som skal ha ansvaret for organiseringen av tiltak, er et kjernesporsmål. Det er enighet om at det er mulig å bygge videre på det som er utviklet rundt festivalene i regionen, der arrangører, lokale bedrifter og frivillige mobiliseres for nye typer av tilbudsorganiseringer innenfor bærekraftige rammer, og bedriftene kan selv bidra til å samarbeide videre om kreative delingstjenester. Fylkeskommunen kan bidra til å styrke dette samarbeidet gjennom å innlemme delingstjenester som ett av kriteriene for å utløse midler fra eksisterende støtteordninger til forskning og næringsutvikling.

Virkemiddelapparatet til Innovasjon Norge kan også bidra til videre uttesting av nye produkter basert på delingsløsninger. En videre løsningsorientert dialog mellom aktørene i de ulike bransjene og myndighetene på de ulike forvaltningsnivåene er avgjørende for at man skal bli enige om hvordan ansvarsdelingen bør være og hvilken rolle partene skal ha for å utvikle delingstjenestene.

Forbedret infrastruktur for deling

Delingstjenester som formidles via digitaliserte plattformer, forutsetter tilgang til stabile internettressurser i hele fylket. Reiselivsaktører lokalisert i perifere deler av fylket, men som likevel ligger nær naturattraksjonene som mange besøkende gjerne vil oppleve, påpeker at det er helt nødvendig at alle deler av fylket får tilgang til bredbånd eller tilsvarende internettstandard.

Til dels store avstander i fylket gjør det også viktig å samordne de ulike delingstjenestene rent geografisk. Fysiske koblingspunkter, der man kan få tilgang til delingstjenester som lokal mat, klær og utstyr, ulike typer transportmidler mv., vil måtte bli en viktig del av infrastrukturen for en ekspanderende delingsøkonomi. Lokaliseringen av disse koblingspunktene, eller basene for deling, kan f.eks. legges til trafikkknutepunkter, ved innfallsporter til naturområder, i tilknytning til festivalområder o.l. Dette bør også inngå i fylkets og kommunens planlegging, og i nært samarbeid med de aktuelle næringsaktørene. Det er imidlertid viktig at løsningene også er fleksible for kundene, slik at ut- og innlevering av utstyr, transportmidler mv. ikke nødvendigvis skjer på samme sted.

Bruk av incitamenter og grønn omstilling

Nasjonale føringer (incitamenter og reguleringer) anses som viktige for å få et omfang på delingsaktivitetene i rurale områder. Man ser for seg premiering i ulike former for de som er brukere av delingstilbudene, og videre at man kan ta i bruk

sertifiseringsordninger av virksomheter som tilbyr delingstjenester på måter som bidrar til bærekraftig gjenbruk av materielle ressurser og/ eller reduserte klimautslipp. De miljømessige konsekvensene er m.a.o. viktige å ha for øye ved implementering av nye teknologiske løsninger for deling i reiseliv og kreative næringer i Innlandet.

7 Delphi-studie om konsekvenser av og tiltak for utvikling av delingsøkonomi i Innlandet

7.1 Bakgrunn, gjennomføring og innhold

Det omfattende kvalitative materialet fra scenarioverkstedet i seg selv er svært nyttig som kunnskapsgrunnlag for utforming av tiltak og politikk som kan fremme utviklingen av bærekraftig delingsøkonomi innen reiseliv og kreative næringer i Innlandet. Imidlertid anså forskergruppen at det var et behov for å få en mer kvantitativ validering av resultatene derfra blant et bredere utvalg av interessenter i Innlandet for å kunne komme fram til mer omforente konklusjoner og tiltak.

Basert på resultatene fra scenarioverkstedet (se kapittel 4-6) og videre bearbeiding av materialet derfra av CreaTur-forskergruppen, ble det utarbeidet et interaktivt spørreskjema som grunnlag for en nettbasert Delphi-studie. Spørreskjemaet ble distribuert via en nettløse til et spørreskjema i Qenchtech-software. Lenken ble sendt sammen med en invitasjon til å delta til personer som kunne antas å ha innsikt i reiseliv og/eller kreative næringer i Innlandet, og som ville kunne vurdere hvordan disse næringene og samfunnet ellers vil bli påvirket av ulike utviklingsbaner for delingsøkonomi. En invitasjonsliste på ca. 150 personer ble utarbeidet av forskergruppen og med bistand fra prosjektpartnerne basert på deres nettverk. Listen bestod av representanter fra reiseliv og kreative næringer, andre relaterte næringer som varehandel, bygg og anlegg osv., interesse- og bransjeorganisasjoner, frivillig sektor og foreninger, destinasjonsselskaper, samt offentlig sektor/kommuner og enkelte andre relevante organisasjoner. Om lag 50 av disse var også fra invitasjonslisten til scenarioverkstedet, hvor av 12 deltok i verkstedet. De fleste av disse 12 deltok også i Delphi-studien, som forgikk i tidsrommet mai-juli 2021.

Hoveddelen av spørreskjemaet omfattet vurdering av scenarioer, projeksjoner av utviklingen og påstander utviklet fra dialogen og poll'ene i det foranledende scenarioverkstedet. Hvert spørsmål eller påstand kunne vurderes på en 7-punkts likert-skala, med tilleggsmulighet for «vet ikke/ikke relevant»-svar. I tråd med Delphi-metoden (jf. f.eks. Brewer, 2007; Schuckmann et al., 2012; Julsrud & Uteng 2015) ble spørreskjemaet distribuert i to runder hvor deltagerne kunne justere sine svar fra runde 1 i runde 2 etter å ha sett hva andre hadde svart (dvs. gjennomsnittscore) på de aktuelle spørsmålene i runde 1, samt legge inn eventuelle kommentarer til spørsmålene og tematikken. Blant de inviterte deltok og fullførte 44 personer i runde 1 av undersøkelsen, hvorav 28 fullførte runde 2. Etter å ha testet for forskjeller i individuelle svar fra runde 1 og 2 viste det seg at svært få hadde justert sine svar i runde 2 (dvs. det var ingen signifikante forskjeller mellom svarene i runde 1 og 2), slik at vi bestemte oss for å benytte dataene fra runde 1 med svar fra 44 respondenter for å ha et kvantitativt større datagrunnlag. Det er svarene (gjennomsnittscore) fra disse 44 som er presentert i resultatdelen her.

Spørreskjemaet hadde følgende innhold:

- En kort innføring i hva scenarioer og delingsøkonomi er i den aktuelle konteksten Innlandet med eksempler på delingsøkonomitjenester i Norge
- Presentasjon av to delingsøkonomirelaterte scenarioer (figur 7.2 og 7.3 nedenfor)
 - med spørsmål om hvor sannsynlige disse antas å være, og hvorvidt de ville bidra til mer deling i Innlandet

- Vurdering ble gitt på en 7-punktskala (1= svært lite sannsynlig til 7= svært sannsynlig etc.)
- Spørsmål med vurdering av konsekvenser av mer deling for egen virksomhet, de to aktuelle næringene, samfunnet, forbrukere og miljø, samt bærekraft i alt. (Vurdering ble angitt på en 7-punktskala: Svært negativt – svært positivt)
- Vurdering av 4 utvalgte tiltak foreslått i scenarioverkstedet om hvorvidt de ville bidra til økt deling eller ikke (på en 7-punktskala)
- Vurdering andre mulige fremtidige utviklinger knyttet til deling i Innlandet de neste 10 årene framsatt som påstander man kunne si seg enig eller uenig i på en 7-punktskala (Svært uenig - svært enig). Disse var formulert som enten antatt positive, negative eller nøytrale påstander
- Det var også mulig å svare *vet ikke/ikke relevant* på de fleste av spørsmålene

I den innledende delen av spørreundersøkelsen ble deltagerne først presentert informasjon om hva vi tenker oss scenarioer er, og hva de kan brukes til, i denne sammenhengen (figur 7.1), og deretter to utvalgte slike scenarioer (figur 7.2 og 7.3).

FAKTABOKS: Hva er scenarioer - og hvorfor

- Fremtidsbilder som kan hjelpe oss å se mulige utviklingstrekk som kan gå i ulike retninger
- Ikke projeksjoner, og nødvendigvis eksakte beskrivelser av fremtiden, men noenlunde plausible bekrivelser av (aktuelle deler av) en fremtid
- Muliggjør det å tenke «utenom boksen» slik at man kan få vurdert mulige faktorer som kan påvirke fremtiden uten å «sitte fast» i nåtidsperspektivet
- På den måten kan man vurdere konsekvenser, løsninger og tiltak som er relevante for slike mulige utviklingstrekk

Figur 7.1: Beskrivelse av hva scenarioer er, og hva de kan brukes til i denne sammenhengen

Presentasjonen av resultatene og konklusjonene i dette kapitlet er gjort i en mer punktviss og oppsummerende form enn i de foranstående kapitlene som rapporterer fra scenarioverkstedet. Det vises derfor til kapittel 6 for ytterligere utdyping av scenarioene, kvalitativ input til spørreskjemaet og prioriterte tiltak fra Delphi-undersøkelsen, hvor sistnevnte i stor grad sammenfaller med de fra scenarioverkstedet.

Scenario 1: Klimaendringene i de neste 10 årene

- Klimaendringene blir mer og mer merkbare og skaper endrede forutsetninger for å reise
- Hyppigheten av ekstremvær øker, og dette medfører også større risiko for den enkelte å være på reise
 - Det blir større forbrukerbevissthet med tanke på klimaavtrykk
 - Paris-avtalen gjør det dyrere å reise både utenlands og innenlands
 - Det vil bli mer fokus på alternative måter å reise på, å innrette seg på reiser, og å tilpasse produkter for å redusere klimagassutslipp og miljøbelastning

Figur 7.2: Scenario 1- Klimaendringer

Scenario 2: Samfunnet blir stadig mer digitalisert de neste 10 årene

- Informasjonsteknologien akselererer
 - Oppkobling av smartteknologi-gjenstander, kamera- og sensorteknologi, og sikre ID- og betalingsløsninger kan gi økt trygghet ved deling

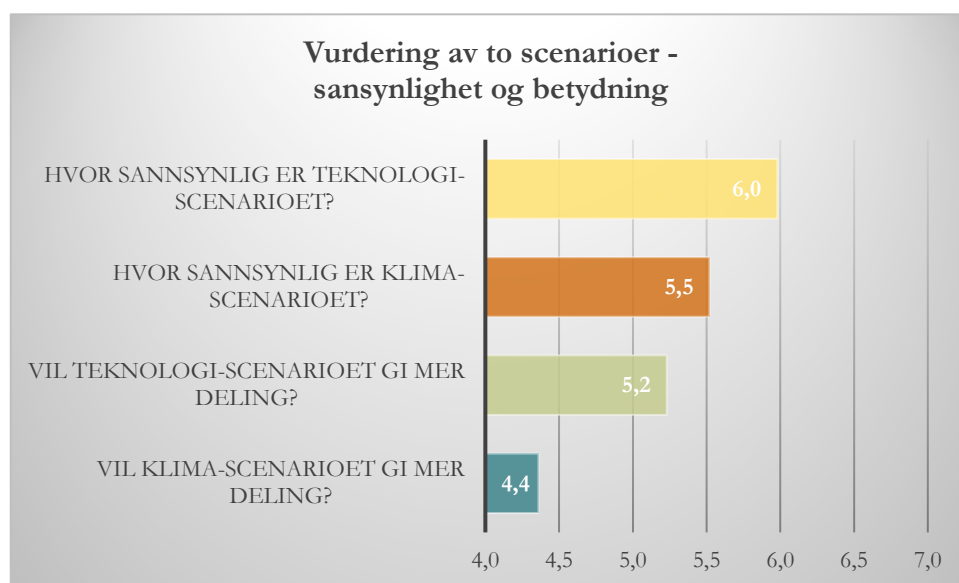
- Økt datatilgang og tilpasning mellom brukere og tilbydere
 - Mulig å spesialtilpasse både markedsføring og reiseopplevelsen via teknologi som virtuell og utvidet virkelighet (VR/AR)
 - Delingstilbud kan effektivt kobles sammen gjennom digitale plattformer, for eksempel eiendom (bil, bolig, hytter, landeiendom), transport eller personlige tjenester (guider, spesialister o.a.)
 - Plattformer kan gi bedre tilgang til folkefinansiering for oppstartsvirksomhet eller fellesgoder for deling
- Teknologiskepsis og personvernslovverk kan likevel bremse utviklingen

Figur 7.3: Scenario 2 – Digitalisering og teknologutvikling

7.2 Resultater fra Delphi-studien

Basert på resultatene fra scenarioverkstedet valgte vi å gå videre med de to scenarioene som ble vurdert som de mest sannsynlige å inntreffe og som ville føre til mer deling/utvikling av delingsøkonomi i Innlandet. Scenariobeskrivelsene ble formulert som vist i figur 7.2 og 7.3 ovenfor i Delphi-spørreskjemaet.

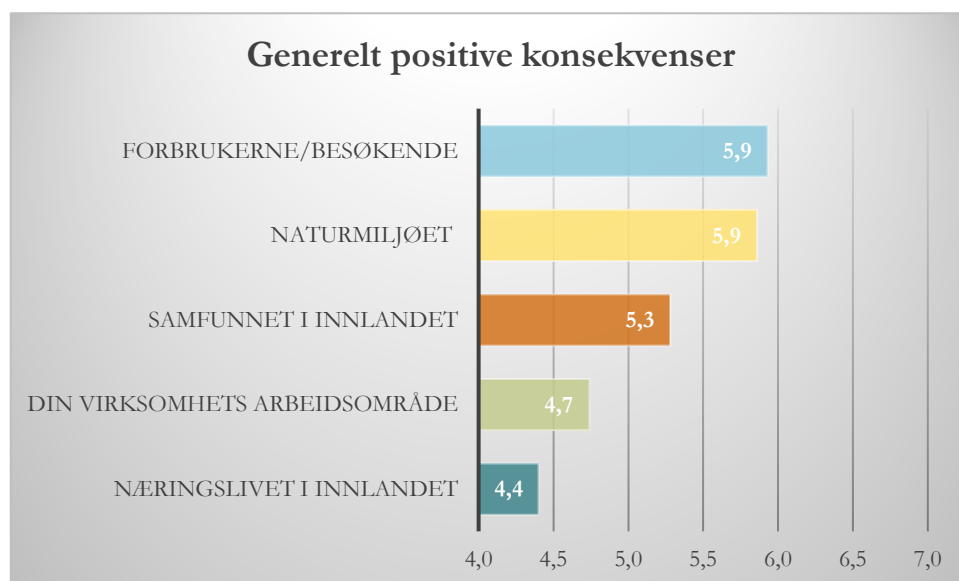
Figur 7.4 viser a) i hvilken grad man anser det sannsynlig at det aktuelle scenarioet vil bli virkelighet i 2030 og b) hvorvidt scenarioet i så fall vil føre til mer deling og bruk av delingstjenester i Innlandet. Gjennomsnittscoren over 4,0 (nøytral/ «hverken-eller») her indikerer at deltagerne anser det aktuelle scenarioet a) som sannsynlig eller b) at det vil føre til mer deling i Innlandet.

Figur 7.4: Anslått grad av sannsynlighet for å inntreffe og hvorvidt to utvalgte scenarioer vil føre til mer deling i Innlandet. Gjennomsnittscore.

- Begge scenarioene ble ansett som ganske sannsynlige (gjennomsnittscore >4,0 nøytral).
- Av de to ble teknologi-scenarioet vurdert som det mest sannsynlige
- Begge scenarioene ble vurdert til å ville medføre mer deling og bruk av delingsøkonomitjenester i Innlandet.
- Teknologi-scenarioet ble ansett som det som i aller størst grad ville medføre mer deling/delingsøkonomi.

Neste spørsmålsgruppe (figur 7.5) gjaldt hvorvidt økt utvikling av delingsøkonomi i Innlandet ville ha antatt negative eller positive konsekvenser for ulike interessenter/grupper eller aktører.

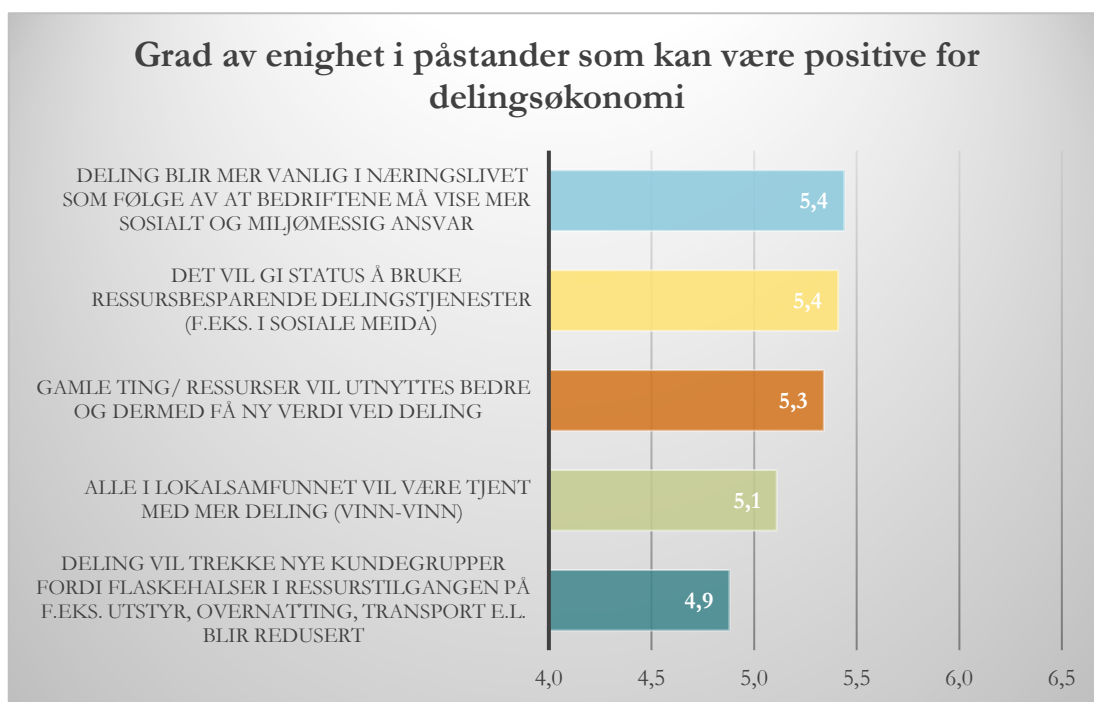
Figur 7.5: Antatte konsekvenser for ulike interessenter/aktører og miljø av mer deling i Innlandet. Gjennomsnittscore.

Figur 7.5 viser at respondentpanelet anser at en utvikling av delingsøkonomi vil ha gjennomgående positive konsekvenser på tvers av ulike grupper av interessenter og for miljøet.

- Aller mest positive konsekvenser vil det ha for forbrukere/de besøkende eller sluttbrukerne av delingsøkonomitjenster (gjsn.score 5,9 av maksimalt 7,0).
- Dernest antas miljø og natur også å få betydelige positive konsekvenser av delingsøkonomi, for eksempel gjennom redusert ressursbruk, mindre klimautslipp og avfall, eller mindre slitsasje på naturmiljø.
- Det vurderes også at samfunnet generelt på Innlandet vil nyte godt av delingsøkonomien, for eksempel gjennom et bedre tilbud eller økte muligheter for befolkningen.
- Konsekvenser for (respondentens) egen organisasjon eller virksomhetsområde anslås også som ganske positive.
- Positivt, men i noe mindre grad, anses det også å ville være for næringsliv i Innlandet. Litt lavere score kan tyde på at man anser at noen aktører vil tjene mer på utviklingen enn andre, som f.eks. etablerte virksomheter som ville kunne oppleve mer (til dels uønsket) konkurranse fra nye delingsøkonomitjenester/tilbydere.

Delphi-deltagerne ble deretter bedt om å si seg enig eller uenig i en rekke påstander (22) om mulige fremtidige utviklinger knyttet til deling i Innlandet de neste 10 årene, der disse var vinklet med hhv. potensielt positive, nøytrale(forutsetninger) eller negative konsekvenser.

Figur 7.6 viser de fem påstandene om potensielt positive trekk for utvikling av delingsøkonomi som ble rangert høyest mht. grad av enighet i påstanden.

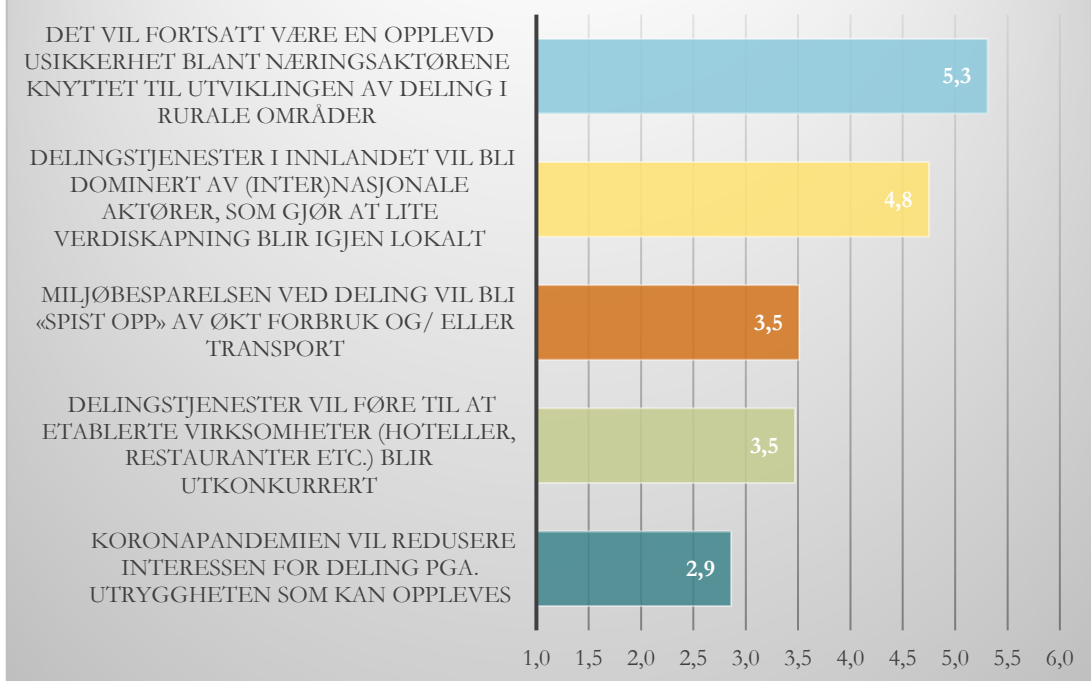
Figur 7.6: Grad av enighet i påstander om potensielt positive utviklinger knyttet til delingsøkonomi i Innlandet, topp 5 rangerte. Gjennomsnittscore.

- At deling vil øke fordi bedrifter og organisasjoner vil måtte kunne vise til mer sosialt og miljømessig ansvar, er deltagerne aller mest enig i.
- At bruk av ressursbesparende delingstjenester vil gi økt sosial status (for eksempel i sosiale meida), er man også i stor grad enig i.
- Det at gamle ting eller ressurser vil kunne gis ny økt verdi gjennom deling, er panelet i ganske enig i.
- I gjennomsnitt er panelet også i langt på veg enig i at alle i samfunnet vil tjene på økt deling, dvs. at det vil skape en vinn-vinn situasjon for alle (her er det en viss uenighet mellom respondentgruppene, jf. figur 7.10)
- At deling vil kunne skape eller tiltrekke seg nye kundegrupper fordi flaskehalser i ressurstilgangen (f.eks. innen overnatting, transport eller utstyr) reduseres ved deling, er man også ganske enig i.

Altså er deltagerne generelt enig i påstander som kan være gunstige for utvikling av delingsøkonomi og/eller utviklinger som kan anses å være potensielt positive for Innlandet.

På samme måte ble deltagerne bedt om å ta stilling til noen potensielt negativt ladede påstander knyttet til delingsøkonomi i Innlandet de neste 10 årene. Påstandene er vist i figur 7.7, rangert etter grad av enighet i disse.

Grad av enighet i påstander som kan være negative for delingsøkonomi

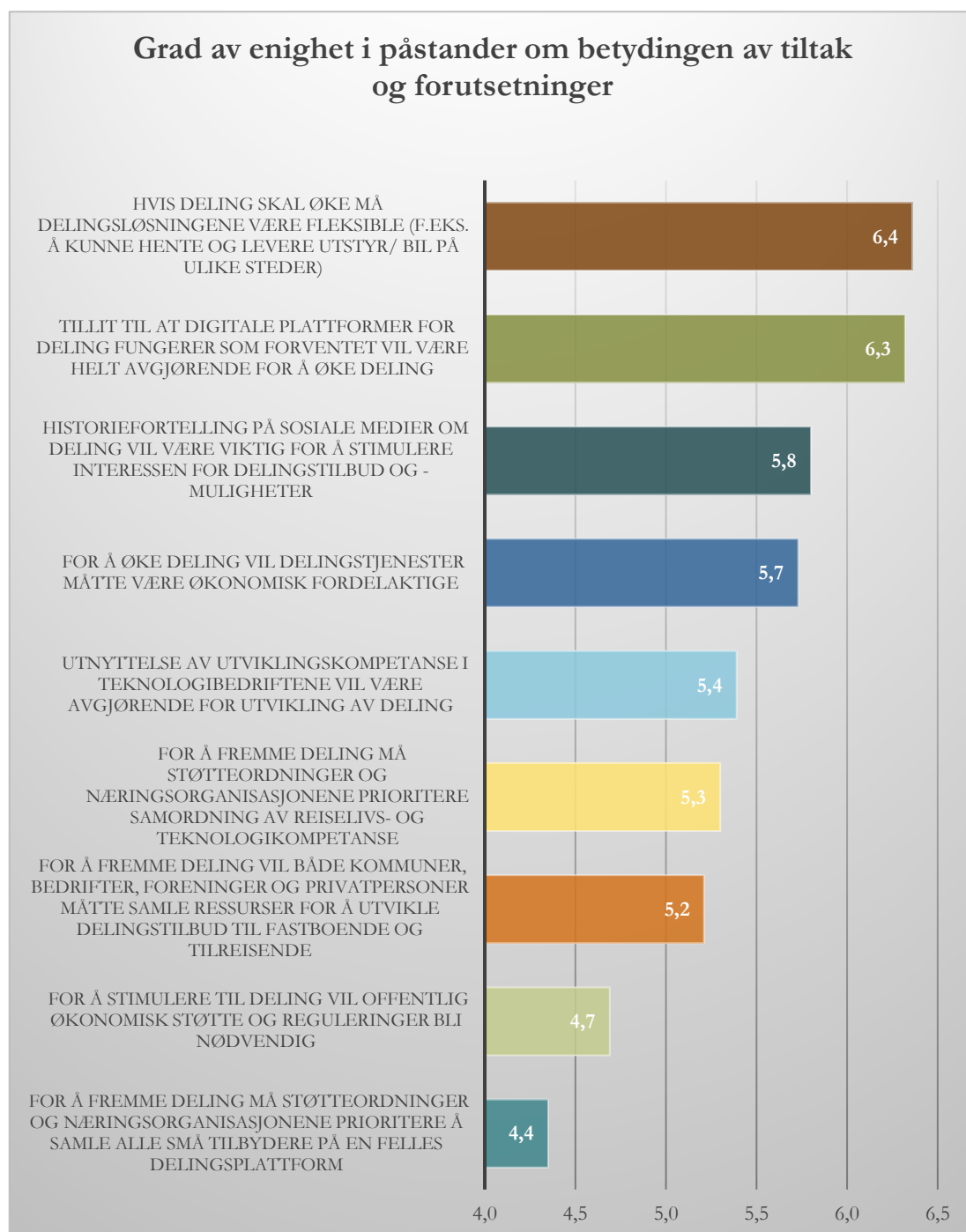

Figur 7.7: Grad av enighet i påstander om potensielt negative utviklinger knyttet til delingsøkonomi i Innlandet. Gjennomsnittscore.

- Respondentene er i stor grad enige i at det fortsatt vil være en oppfattet usikkerhet om utviklingen av delingsøkonomi i Innlandet, som for eksempel kan føre til at man ikke tør å satse på å utvikle og tilby nye delingstjenester, eller at tilstrekkelige stimulerings- og støttetiltak ikke settes inn.
- De er også ganske enige i at delingstjenestemarkedet vil bli dominert av store nasjonale eller internasjonale aktører. Det kan medføre at relativt lite av verdiskapningen vil beholdes regionalt i Innlandet, dvs. at fortjensten eksporteres ut av regionen av disse aktørene.
- Man er derimot til en viss grad uenig i (gjennomsnittscore <4,0 nøytral) at den miljømessige gevinsten ved deling vil bli radert ut ved at det samtidig vil medføre mer forbruk og/eller reising/transport.
- Omtrent like uenig er man i at delingstjenester vil utkonkurrere etablerte bedrifter (som hoteller, restauranter, taxi) som kan medføre konkurser og tap av arbeidsplasser blant disse (men her er det forskjeller i mellom respondentgruppene, jf. fig. 7.10).
- Deltagere er ganske uenige i at koronapandemien vil redusere interessen for deling pga. oppfattet utrygghet ved smittefare. (Det samsvarer også med at utrygghetsscenarioet ble vurdert minst sannsynlig i scenarioverkstedet jf. fig. 4.2).

I denne sammenheng ble også Delphi-deltagerene bedt om å angi i hvilken grad de var enige eller uenige i mer nøytrale påstander som handlet om mulige tiltak eller forutsetninger for at delingsøkonomi skal kunne utvikle seg i Innlandet de neste 10

årene. Responserne på disse påstandene er vist i figur 7.8, rangert etter grad av enighet i påstanden.

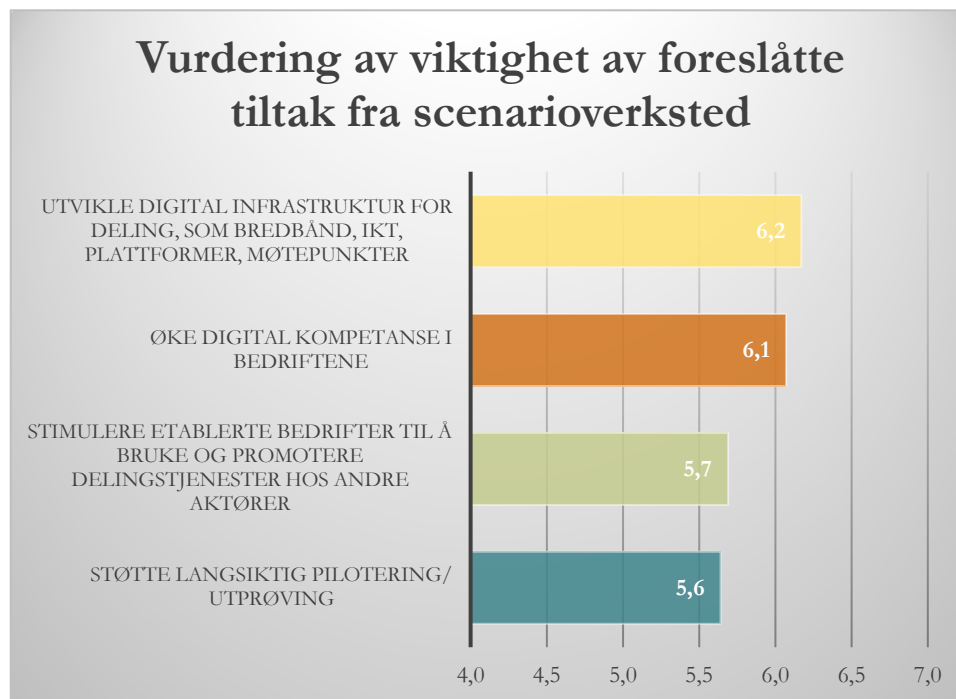

Figur 7.8: Grad av enighet i påstander om betydning av ulike tiltak og forutsetninger for utvikling av delingsøkonomi i Innlandet. Gjennomsnittscore.

- Deltagerene er svært enige i at delingsløsningene må være fleksible for å være attraktive sammenlignet med ordinære tjenester og produkter. Dette kan f.eks. være at det gis mulighet for å hente fritidsutsyr, bil, forsyninger etc. på ett sted og kunne levere dem på et annet sted, eller tids- og bruksfleksibelt ved at man kan bruke ressursene når, hvor lenge og hvor mye man ønsker osv.

- Tillit til at plattformer som tilbyr delingstjenestene fungerer som de skal overfor både brukere leverandører, er en annen forutsetning som anses som avgjørende.
- Historiefortelling («storytelling») for å formidle bruk, erfaringer og opplevelser knyttet til delingstjenester er også noe man er enig vil være viktig for å fremme delingstjenester, f. eks. gjennom sosiale media. Det kan ha sammenheng med at delingstjenester kan være krevende å forklare og formidle gjennom tradisjonelle markedsføringskanaler, og bedre kan formidles gjennom brukerfortellinger o.l.
- Det er også en høy grad av enighet i at delingstjenestene må være økonomisk fordelaktige for brukerne og økonomisk bærekraftige for tilbyderne sammenlignet med andre etablerte produkter og tjenester. Man kan altså ikke uten videre regne med en høyere betalingsvillighet for delingstjenester i konkurranse med andre tradisjonelle tjenester, i alle fall før delingstjenestene er godt etablerte i markedet.
- Videre er panelet enig i at utnyttelse av utviklingskompetanse i teknologibedriftene er viktig for å fremme delingsøkonomi,
- samt at støtteordninger og næringorganisasjoner må prioritere å samordne teknologi- og reiselivskompetanse,
- og at aktørene på Innlandet ville måtte samle ressurser for å utvikle gode delingstilbud for både fastboende og tilreisende.
- Økonomisk offentlig støtte og «delingsvennlige» reguleringer,
- samt prioritering av samling av små tilbydere (privatpersoner, bedrifter eller organisasjoner) på én felles delingsplattform, er noe man bare er moderat enige i at må til for å fremme deling.

I løpet av scenariorverkstedet (se kapittel 6) i forkant av Delphi-undersøkelsen kom det frem noen prioriterte tiltak for å understøtte utvikling av delingsøkonomi i Innlandet. De fire høyest prioriterte tiltakene derfra ble Delphi-deltagerne også bedt å vurdere viktigheten av. Tiltakene er vist i figur 7.9, rangert etter oppfattet viktighet.

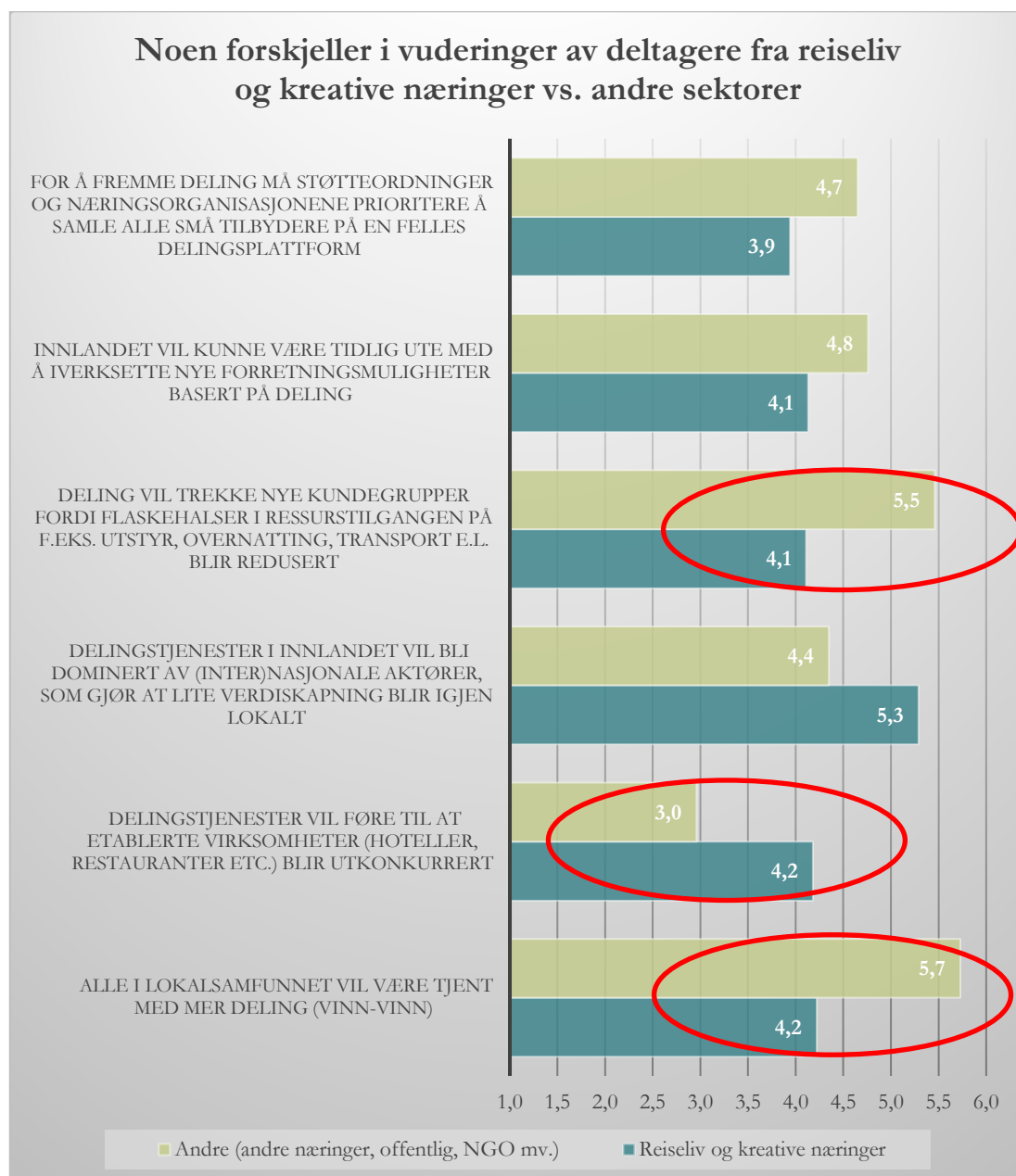
Figur 7.9: Grad av oppfattet viktighet av foreslåtte tiltak fra scenariorverksted knyttet til delingsøkonomi i Innlandet. Gjennomsnittscore.

- Alle tiltakene oppfattes som viktige (gjennomsnittscore >4,0 nøytral)
- Utvikling av digital infrastruktur (som kan understøtte deling), som bredbåndstilgang i hele regionen - også på små plasser/ruralt, og IKT-plattformer og digitale møtepunkter anses som aller viktigst.
- Videre ble også tiltak for å utvikle digital kompetanse i bedriftene (fv. reiseliv og kreative næringer) vurdert som nesten like viktig.
- Det ble også vurdert som ganske viktig å stimulere etablerte bedrifter som hoteller, skianlegg, transportører, varehandel osv. til å bruke delingstjenester hos andre aktører eller promotere dem overfor sine kunder.
- Til slutt ble også det å støtte langsiktig pilotering og utprøving (dvs. utover ad-hoc, kortsiktige enkeltprosjekter) av delingstjenester ansett som ganske viktig.

Denne framstillingen viser at Delphi-deltagerne i stor grad er enige i at dette er tiltak som er viktige og bør prioriteres, og de er dermed langt på veg på linje med deltagerne i scenariorverkstedet.

Til slutt vil vi se på noen forskjeller i svar og vurderinger mellom deltagerrepresentanter fra reiseliv og kreative næringer sammenlignet med deltagere fra andre næringer, offentlig virksomhet, interesseorganisasjoner, frivillig sektor, andre «NGOer» og liknende.

Generelt skiller ikke svarene fra de to gruppene seg nevneverdig for de fleste av spørsmålene i Delphi-undersøkelsen. I figur 7.10 nedenfor er de spørsmålene/påstandene hvor det er nevneverdige forskjeller i svarene fra de to gruppene deltagere, vist. De spørsmålene der det er signifikante forskjeller i svarene, er markert med rød oval ring i figuren.

Figur 7.10: Grad av enighet i påstander om utvikling av delingsøkonomi i Innlandet, forskjeller i vurderinger til deltagere fra reiseliv og kreative næringer vs. andre sektorer. Gjennomsnittscore.

- Deltagere fra andre sektorer er mer enige i at delingstjenester vil redusere flaskehalser i ressurstilgangen, for eksempel i pressperioder i hovedsesong eller under spesielle arrangement eller begivenheter, eller utenom sesong når ordinære tilbud ikke er tilgjengelige (som ved vinterstenging e.l.).

- Det er større grad av enighet blant deltagerne i andre sektorer i at alle i lokalsamfunnet vil være tjent med mer deling, dvs. at det vil være en vinn-vinn situasjon for alle.
- Dette kan ses i sammenheng med at deltagerne fra reiseliv og kreative næringer i større grad er enige i at delingstjenster vil utkonkurrere etablerte aktører i disse næringene (som de fortrinnsvis selv er en del av), mens de fra andre sektorer ikke er enige i det samme.
- Blant forskjellene i svar som er nevneverdige, men ikke statistisk signifikante, fremgår det i figuren at deltagerne i reiseliv og kreative næringer er moderat uenige i at det må prioriteres å samle små aktører på en felles plattform, mens deltagere fra andre sektorer er ganske enige i at dette bør prioriteres.
- Den førstnevnte gruppen er i større grad enig i at delingstjenester i Innlandet vil bli dominert av større nasjonale eller internasjonale aktører, som kan gjøre at lite av vediskapningen blir igjen lokalt i Innlandet, enn deltagerne fra andre sektorer.
- De fra andre sektorer har mer tro på at Innlandet vil kunne være tidlig ute med å utvikle og utnytte nye forretningsmuligheter basert på deling enn de i reiseliv og kreative næringer.

Det er altså verd å merke seg at det er en svak tendens til at representanter fra andre sektorer er mer positivt innstilt til utvikling av delingsøkonomi i Innlandet enn de som representerer reiseliv og kreative næringer, som er fokusnæringer i dette prosjektet.

7.3 Oppsummering av resultater fra Delphi-undersøkelsen

Generelt er det tro på at de foreslåtte scenarione vil inntreffe, i alle fall elementer av dem, de nærmeste 10 årene. Alt i alt vurderes utvikling av delingsøkonomi innen reiseliv og kreative næringer som positivt for de fleste interessentgrupper og aktører, og for klima og miljø i Innlandet. En rekke mulige utviklingstrekk ble vurdert av panelet, samt mange mulige forutsetninger og tiltak for å kunne utvikle bærekraftig delingsøkonomi videre i fylket.

I tekstboksen nedenfor har vi samlet noen sentrale konklusjoner fra Delphi-studien:

KONKLUSJONER OG FORESLÅTTE TILTAK:

- To utvalgte scenarier, klima- og teknologi-scenarione, vurderes begge som sannsynlige å inntreffe i Innlandet de neste 10 årene
- Scenarione anses som gunstige for utvikling av delingsøkonomi innen reiseliv og kreative næringer
- Utvikling av delingsøkonomi anses hovedsakelig som positivt for Innlandet på tvers av interessentgrupper og aktører og miljø
- Fordelene overgår i stor grad ulempene
- Støtte og stimulering fra offentlig sektor, støtteordninger og næringsorganisasjoner er nødvendig for utvikle delingsøkonomien på Innlandet
- Man kan ikke forvente at delingsøkonomien utvikler seg og vokser av seg selv, i alle fall før deligstjenster er godt etablerte og økonomisk bærekraftige i markedet

Foreslåtte prioriterte tiltak:

- Støtte til langsiktig utvikling, testing og pilotering av delingsøkonomitjenester på ulike områder
- Sørge for utvikling av delingsøkonomi-fremmende infrastruktur
- Fremme kompetansebygging og kompetanseoverføring, særlig mht. IKT-teknologi for utvikling av delingsøkonomitjenester
- Stimulere til samarbeid mellom teknologivirksomheter og reiseliv/kreative næringer

Figur 7.11: Konklusjoner og foreslåtte prioriterte tiltak fra Delphi-studien

Vi viser også kapittel 6 for ytterligere utdyping av prioriterte tiltak omtalt og vurdert i Delphi-undersøkelsen, som i stor grad sammenfaller med de som er framkommet i scenarioverkstedet.

Referanser

- Andersen, I.-A. & Jæger, B. (1999). Scenario workshops and consensus conferences: Towards more democratic decision-making, *Science and Public Policy*, Volume 26 (5), 331–340. <https://doi.org/10.3152/147154399781782301>
- Benckendorff, P. (2006). Attractions megatrends. In D. Buhalis, & C. Costa (Eds.), *Tourism Business Frontier* (pp. 200–210). Butterworth: Heinemann.
- Brewer, E.W. (2007). Delphi technique. I: N.J. Salkind (Red.) *Encyclopedia of measurement and statistics*, 1, (240-246) Sage. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412952644.n128>
- Buckley, R., Gretzel, U., Scott, D., Weaver, D. & Becken, S. (2015). Tourism megatrends. *Tourism Recreation Research*, 40(1), 59–70.
- Dagens Næringsliv, 2020. URL: <https://www.dn.no/makrookonomi/norsk-okonomi/ssb/rente/ssb-venter-renteheving-fra-midten-av-2021/2-1-873313>. 11.09.2020
- Dubois, G., & Ceron, J.P. (2007). “How heavy will the burden be? Using scenario analysis to assess future tourism greenhouse gas emissions”, In P. Peeters (Ed.), *Tourism and climate change mitigation. Methods, greenhouse gas reductions and policies* (Vol. 6, pp. 189–207). Breda, The Netherlands: NHTV.
- Dubois, G., Ceron, J.P., Peeters, P., & Gössling, S. (2011). The future tourism mobility of the world population: Emission growth versus climate policy. *Transportation Research Part A*, 45, 1031–1042.
- Dwyer, L., Edwards, D., Mistilis, N., Scott, N., Roman, C., & Cooper, C. (2008). *Trends underpinning tourism to 2020: An analysis of key drivers for change*. Gold Coast, Australia: CRC for Sustainable Tourism.
- Dwyer, L., Edwards, D., Mistilis, N., Roman, C., & Scott, N. (2009). Destination and enterprise management for a tourism future. *Tourism Management*, 30(1), 63 -74.
- Elmahdy, Y., Haukeland, J.V. & Fredman, P. (2017). *Tourism Megatrends. - A literature review with focus on nature-based tourism*. Norwegian University of Life Sciences, Faculty of Environmental Sciences and Natural Resource Management. Report 42.
- Evans, N., Campbell, D., & Stonehouse, G. (2003). *Strategic management for travel and tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Godet, M., & Roubelat, F. (1996). Creating the future: The use and misuse of scenarios. *Long Range Planning*, 29(2), 164–171.
- Gordon, P., Richardson, H.W., Moore, J.E., Park, J., Kim, S., & Pan, Q. (2009). *Tourism and terrorism: The national and interregional economic impacts of attacks on major U.S. theme parks* (Nonpublished Research Reports). Paper 21. Retrieved 27 May, 2012, from: http://research.create.usc.edu/nonpublished_reports/21.
- Grayling (2016). Where to Next? Tourism Trends That Will Drive the Industry in 2016. <http://www.grayling.com/gb/insight/where-to-next-tourism-trends-that-will-drive-the-industry-in-2016>.
- Gössling, S. & Scott, D. (2012) *Scenario planning for sustainable tourism: an introduction*, *Journal of Sustainable Tourism*, (20)6, 773-778, DOI: 10.1080/09669582.2012.699064
- Gössling, S., Scott, D. and C. M. Hall (2020). ‘Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19’, *Journal of Sustainable Tourism*, Published online: 27 Apr., DOI: 10.1080/09669582.2020.1758708

- Hall, C. M., Scott, D. and S. Gössling. (2020). Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for, *Tourism Geographies*, Published online 28 Apr., DOI: 10.1080/14616688.2020.1759131
- Hall, G., Laddu, D. R., Phillips, S. A., Lavie, C. J. and R. Arena (2020). A tale of two pandemics: How will COVID-19 and global trends in physical inactivity and sedentary behavior affect one another? *Progress in Cardiovascular Diseases*, Published online: Apr 8., <https://doi.org/10.1016/j.pcad.2020.04.005>
- Haukeland, J. V. og Rideng, A. (1990). *Norske ferievaner - utvikling og perspektiver*. TØI rapport 52. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Hompland, A. (2008). Forkledd samtid – Sosiologisk fantasi i scenariske konstruksjonar. PLAN (40), 5. https://www.idunn.no/plan/2008/05/forkledd_samtid_-_sosiologisk_fantasi_i_scenariske_konstruksjonar
- Ioannides, D. and S. Gyimóthy (2020), The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path, *Tourism Geographies*, published online: May 12. DOI: 10.1080/14616688.2020.1763445
- Julsrud, T., og T. P. Uteng (2015). "Technopolis, shared resources or controlled mobility? A net-based Delphi-study to explore visions of future urban daily mobility in Norway." *European Journal of Futures Research* (2015) 3:10 3(10):1-13.
- Juul. M. (2015). The sharing economy and tourism - Tourist accommodation. Retrieved from: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568345/EPRS_BRI\(2015\)568345_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568345/EPRS_BRI(2015)568345_EN.pdf)
- Kahn, H., Wiener, A., & Bell, D. (1967). *The year 2000: A framework for speculation on the next thirty-three years*. London: Macmillan.
- Kidd, D.A. (Ed.). (1957). Collins GEM Latin dictionary. Glasgow: HarperCollins.
- Law, A., De Lacy. T., McGrath. G.M., Whitelaw, P.A., Lipman, G. & Buckley, G (2012). Towards a green economy decision support system for tourism destinations, *Journal of Sustainable Tourism*, (20)6, 823-843, DOI: 10.1080/09669582.2012.687740
- Moriarty, J.P. (2012). Theorising scenario analysis to improve future perspective planning in tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, 20 (6), 779-800, DOI: 10.1080/09669582.2012.673619
- Page, S.J., Yeoman, I., Connell, J. & Greenwood, C. (2010). Scenario planning as a tool to understand uncertainty in tourism: the example of transport and tourism in Scotland in 2025, *Current Issues in Tourism*, (13)2, 99-137, DOI: 10.1080/13683500802613519
- Peeters, P., Higham, J., Cohen, S., Eijgelaar. E. & Gössling, S. (2019) Desirable tourism transport futures, *Journal of Sustainable Tourism*, (27)2, 173-188, DOI: 10.1080/09669582.2018.1477785
- REAP (Resource and Energy Analysis Program). (2009). *Stepping towards a low carbon future*. Stockholm Environment Institute and Southwest Tourism. Retrieved 27 May, 2012, from: <http://www.swtourism.org.uk/our-strategic-work/sustainability-work/reap-resource-and-energyanalysis-program/>.
- Schuckmann, S. W., T. Gnatzy, I. Darkow, and H. Von der Gracht (2012). "Analysis of factors influencing the development of transport infrastructure until the year 2030 - A Delphi based scenario study." *Technological Forecasting & Social Change* 79:1373-87.
- Scott, D., & Gössling, S. (2015). What could the next 40 years hold for global tourism? *Tourism Recreation Research*, 40(3), 269–285.

- Soneryd L. & Amelung N. (2016). Translating Participation: Scenario Workshops and Citizens' Juries across Situations and Contexts. In: Voß JP. & Freeman R. (eds) *Knowing Governance. Palgrave Studies in Science, Knowledge and Policy*. Palgrave Macmillan, London.
https://doi.org/10.1057/9781137514509_7
- Støre, J. G., Singsaas, H. Brunstad, B. Ibenholt, K. Røtnes, R. A. (2003). *Norge 2015 – en reise verdi? Scenarier for turisme-Norge*. Oslo: Kagge Forlag AS.
- van der Heijden, K. (1997). *Scenarios: The art of strategic conversation*. Chichester: John Wiley and Sons.
- van der Heijden, K., Bradfield, R., Burt, G., Cairns, G., & Wright, G. (2002). *The sixth sense. Accelerating organizational learning with scenarios*. Chichester: John Wiley and Sons
- Varum, C.A., & Melo, C. (2010). Directions in scenario planning literature – A review of the past decades. *Futures*, 42, 355–369.
- Ørngreen R. & Levinsen K., (2017). Workshops as a Research Methodology. *The Electronic Journal of eLearning*, 15(1), 70–81. [Microsoft Word - 006 Orngreen \(ed.gov\)](#)
- The World Travel & Tourism Council (WTTC) (2020). URL:
<https://wttc.org/Research/Economic-Impact/Recovery-Scenarios-2020-Economic-Impact-from-COVID-19/> 11.09.2020.
- Yeoman, I., Hsu, C., Smith, K., & Watson, S. (2010). *Tourism and demography*. Oxford: Goodfellow Publishers